

Allvarlig kritik mot Kriminalvården, anstalten Mariefred, för att ha genomfört tillsyn med hjälp av kameraövervakning i samband med placering av en intagen i avskildhet

Beslutet i korthet: En intagen, som efter ett självmordsförsök varit avskild i åtta veckor, har under hela denna tid varit kameraövervakad. Den personal som har haft ansvaret för övervakningen har befunnit sig i en annan byggnad.

I beslutet uttalas att om en anstalt gör bedömningen att det finns en risk för självskadebeteende så kan övervakning ske på två sätt; antingen genom ständig tillsyn, genom att personalen befinner sig i anslutning till det rum där den intagne vistas, eller genom rondering var 15:e minut. Vid övervakning i det senare fallet kan kameraövervakning utgöra ett komplement till ronderingen. Anstalten Mariefred får allvarlig kritik för att enbart ha utövat tillsyn genom kameraövervakning och att personalen därigenom varit förhindrad att göra ett omedelbart ingripande vid en självskadehandling.

Anmälan

I en anmälan, som kom in till JO den 3 januari 2013, anförde AA bl.a. följande. Den 13 november 2012 blev han till följd av ett självmordsförsök placerad i avskildhet. Inledningsvis ville han vistas på avskildhetsavdelningen för att ha möjlighet att få vara i fred och kunna ”tänka igenom sina möjligheter”. Kriminalvårdspersonalen informerade honom om att han skulle ha möjlighet att komma tillbaka till normalavdelningen efter att han lugnat ned sig. Så har inte skett, och trots att han har begärt att få avbryta ”isoleringen” har nu suttit avskild i åtta veckor. Han har bedömts som frisk av en psykiatriker, men har trots detta inte fått möjlighet att återgå till den tidigare avdelningen. Han ges bara möjlighet att träna en timme per dag tillsammans med rysktalande personal och två rysktalande intagna. I övrigt är han helt isolerad och har varken tillgång till tv, radio eller klocka i sitt bostadsrum.

Utredning

Efter att vissa handlingar inforrats och granskats remitterades ärendet till Kriminalvården för yttrande. Av yttrandet skulle särskilt framgå:

- Vilka åtgärder som anstalten Mariefred hade vidtagit – efter det att AA placerats i avskildhet – för att försöka placera honom på en gemensamhetsavdelning inom anstalten eller i annan anstalt.
- Vilka överväganden som legat till grund för anstaltens beslut att låta AA stå under s.k. sekundbevakning under hela den tid som han var placerad i avskildhet.
- Vilken typ av rum som AA varit placerad i under avskildheten och vilken typ av inredning som funnits i rummet i fråga om t.ex. tv, radio m.m.
- Om det rum som AA placerats i inte haft utrustning motsvarande ett normalt bostadsrum vid anstalten, vilka åtgärder som anstalten vidtagit för att avhjälpa denna brist.

I sitt remissvar anförde Kriminalvården, region Mitt, genom regionchefen BB, följande.

Sakförhållanden

Uppgifter om sakförhållanden har hämtats in från Kriminalvårdens klientadministrativa system (KLAS) samt från kriminalvårdschef CC vid anstalten Mariefred. Genom utredningen har sammanfattningsvis följande framkommit.

På morgonen den 13 november 2013 upptäckte personal vid upplåsningen att AA hade skurit sig allvarligt i underarmen, i syfte att begå suicid. Anstalten beslutade att placera honom i avskildhet enligt 6 kap. 7 § fängelselagen (2010:610) (FäL) med hänsyn till fara för hans egen säkerhet till liv eller hälsa, för att kunna hålla honom under uppsikt. Enligt uppgifter från CC påbörjades genast åtgärder för att kunna placera AA i gemensamhet så snart som möjligt, genom att samtal kontinuerligt fördes med AA samt genom diskussion mellan kriminalvårdschef, kriminalvårdsinspektör, övrig personal, psykiater och sjukvårdspersonal. CC höll sig hela tiden informerad om ärendet och det gjordes en kontinuerlig bedömning av risken för suicid och självskadande handlingar. Efter en tid framkom även uppgifter om att det förelåg ett hot mot AA från medintagna, varför ett ärende om förflyttning av honom initierades. Den 9 januari 2013 avbröts avskildheten med anledning av att AA förflyttades.

AA stod inte under så kallad sekundbevakning utan han övervakades av personal via övervakningskamera. Genom de samtal som fördes med AA framkom att det förelåg ett hot mot honom från hemlandet med anledning av skulder och han uppgav att han även tidigare gjort ett försök att begå suicid genom hängning på bostadsrummet. AA uppgav bland annat att han var mycket rädd att bli dödad och att han inte såg någon anledning att leva längre. Anstalten fick även information om att hotet kom från andra intagna vid anstalten. Ett avskedsbrev påträffades även på hans bostadsrum. Anstaltens psykiater bedömde honom inte som psykiskt sjuk eller suicidal ur medicinsk synvinkel, men anstalten bedömde ändå att dödshotet från hemlandet kvarstod samt, mot bakgrund av uppgifterna om att hotet kom från medintagna, att risken för självskadande handlingar kvarstod och att kameraövervakningen därför var nödvändig för att förhindra att han på nytt skulle begå sådana handlingar.

Under avskildheten var AA placerad i ett avskildhetsrum med begränsad utrustning för att förhindra att han skadade sig med hjälp av inredningen, bland annat fanns inte TV, radio och klocka eftersom elkablar till dessa kan utgöra en fara ur suicidhänsyn. Dock fanns en signalanordning så att han hela tiden hade möjlighet att kontakta personal och det fanns även böcker och tidningar som förströelse. Även möbleringen var begränsad för att förhindra att han skulle skada sig med hjälp av den och i rummet fanns därför bara en säng. Den 21

december 2012 bedömde man att en TV kunde installeras på rummet. AA gjorde dock överkan på denna samma dag, varför den togs ut.

För att bryta AA:s isolering och avhjälpa avsaknaden av till exempel TV och radio fick han vid flera tillfällen under avskildhetsplaceringen under viss tid fått vistas tillsammans med en annan intagen i bostadsrummet, så kallad samsittning, samt gå på promenad tillsammans med denne. Han fick även träna tillsammans med andra intagna och han fick i stor utsträckning träffa personal som talade hans språk. Vidare fick han gå och röka vid fler tillfällen än normalt vid avskildhetsplacering och han tilläts ringa sin familj oftare än vad som normalt kan ske.

Författningsbestämmelser

Enligt 1 kap. 4 § fängelselagen (2010:610) (FäL) ska varje intagen bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet.

Enligt 1 kap. 6 § FäL får inte verkställigheten innebära andra begränsningar i den intagnes frihet än som följer av denna lag eller som är nödvändiga för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. En kontroll- eller tvångsåtgärd får endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas.

Enligt 6 kap. 7 § FäL får en intagen hållas avskild från andra intagna om det är nödvändigt med hänsyn till att det finns en risk för den intagnes eller någon annans säkerhet till liv eller hälsa.

Enligt 1 kap. 17 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd [KVFS 2011:1; JO:s anmärkning] om fängelse (FARK Fängelse) ska en intagens bostadsrum vara utrustat med stol, bord, skåp eller hylla, säng, bäddutrustning, spegel, anslagstavla, mugg, väckarklocka, radio samt anordning som gör att den intagne själv kan reglera inflödet av dagsljus. I en anstalt där de intagna låses in i bostadsrummet i anslutning till dygnsvilan ska rummet också vara utrustat med TV. På övriga anstalter behöver rummet inte vara utrustat med TV om sådan finns i gemensamt utrymme på avdelningen. Utrustningen får begränsas om det är nödvändigt för att förhindra att den intagne allvarligt skadar sig själv eller annan eller gör sig skyldig till skadegörelse.

Kriminalvårdens bedömning

Av vad som framkommit i ärendet har anstalten genast efter avskildhetsplaceringen inlett samtal med AA samt kontinuerligt fört diskussioner för att så snart som möjligt kunna återplacera honom i gemensamhet. När det framkom uppgifter om att hotet som föranlett suicidförsöket kom från medintagna vid anstalten Mariefred initierades ett ärende om förflyttning. AA ställdes inte under så kallad sekundbevakning, dock bedömdes ett behov av kontroll av honom via kameraövervakning föreligga.

Med anledning av risken för att AA skulle skada sig själv med hjälp av inredningen placerades han i ett avskildhetsrum med begränsad utrustning, bland annat avseende TV och radio. Dock fanns tillgång till böcker mm. Vidare tilläts han, till skillnad från vad som är normalt vid avskildhetsplaceringar, bland annat att vid flera tillfällen att under viss tid vistas i bostadsrummet tillsammans med en annan intagen samt gå på promenad med denne, gå och träna tillsammans med andra intagna samt gå ut och röka oftare än normalt.

När det framkommer att en intagen försökt begå suicid måste Kriminalvården bedriva ett suicidpreventivt arbete i kombination med ett gott omhändertagande för den intagne. Det är en svår balansgång och det är viktigt att göra en avvägning mellan de åtgärder som vidtas och den olägenhet åtgärderna medför för klienten. I sakens natur ligger att det i efterhand är svårt att avgöra huruvida de åtgärder som vidtagits varit motiverade för att förhindra suicid eller

självskadande handlingar. Mot bakgrund av vad som framkommit i ärendet, särskilt gällande det allvarliga suicidförsök som AA gjort samt det föreliggande hotet från andra intagna vid anstalten, finner Kriminalvården region Mitt dock att de åtgärder som vidtagits framstår som motiverade. Vidare framkommer att anstalten gett honom de lättnader i avskildheten som ändå bedömdes kunna medges.

Med anledning av vad som framkom i remissvaret, om att AA inte skulle ha varit ställd under sekundbevakning i samband med placering i avskildhet, begärde JO att Kriminalvården på nytt skulle yttra sig. Av yttrandet skulle framgå:

- Vad Kriminalvården, region Mitt, avsåg med begreppet ”sekundbevakning”.
- Vilken typ av bevakning som AA hade varit underkastad i samband med placeringen i avskildhet.
- Om bevakningen hade varierat över tid och i så fall hur detta hade dokumenterats.
- Om de iakttagelser som gjorts i samband med bevakningen hade dokumenterats och i så fall på vilket sätt.

I ett förnyat yttrande anförde Kriminalvården, region Mitt, genom regionchefen BB, följande.

Kriminalvården region Mitt har av JO anmodats att inkomma med förnyat yttrande i ärendet.

[...]

Begreppet ”sekundbevakning” är inte normerat men är det begrepp som används när Kriminalvården, av olika skäl, bedömer att en intagen behöver stå under ständig tillsyn. Oftast används begreppet när man bedömer att en intagen är suicidal eller risken för självskada är hög. Man kan även ställa en intagen under ständig tillsyn om det föreligger misstankar om att den intagne har något föremål i kroppen och denne därmed måste underkastas kroppsbesiktning i form av tulloalett.

Av Handbok för Kriminalvårdens självmordsförebyggande arbete (Kriminalvårdens handböcker 2012:12) framgår det att om det vid den samlade bedömningen (av den intagnes psykiska hälsa) framkommer skäl att ha den intagne under extra övervakning finns beträffande det självmordspreventiva arbetet två nivåer: 15 minuters tillsyn (i praktiken oregelbundet minst fyra gånger/tim) och ständig tillsyn.

Ständig tillsyn innebär i praktiken att den intagne i fråga ställs under ständig bevakning av en personal på så sätt att man omgående kan ingripa om den intagne försöker skada sig själv. Detta genomförs normalt sett genom att en personal ständigt övervakar den intagne på plats till exempel genom ett plexiglas eller genom öppen dörr, det vill säga att den intagne befinner sig i ett bostadsrum och personalen sitter utanför i direkt anslutning till rummet och har ständig översikt av den intagne. I bevakningen ingår att notera rörelser hos den intagne och att säkerställa att denna inte kan genomföra självskadande handlingar ”i smyg”. Man ska även observera hur den intagne verkar i kontakten – om den intagne är lugn, ledsen, apatisk, arg eller positiv/neutral. Man ska notera om den intagne är vaken eller sover och om den intagne är vaken ska man notera om den är uppe eller liggande. Den bevakande personalen måste därför använda både hörsel och syn vid övervakningen. I de fall övervakningen sker genom kamera bör kameraskärmen finnas i direkt anslutning till rummet där den intagne finns för att man omgående ska kunna ingripa om behov uppstår.

Kameraövervakning ska, i övrigt endast användas som komplement i de fall att Kriminalvården behöver utöva tillsyn när risk för suicid eller självskadande handling föreligger. I dessa fall ska den intagne informeras om åtgärden. Denna åtgärd kan vara lämplig i de fall att man beslutat om 15 minuters tillsyn. I tidsrymden mellan de faktiska tillsynstillfällena har man en möjlighet att kontrollera att den intagna inte förbereder suicid eller skadar sig själv. Frågan om kameraövervakning har behandlats av JO tidigare (se JO-beslut från den 8 mars 2012, dnr 3978-2010) där det framgick att sådan åtgärd kan användas när den tillämpas undantagsvis och restriktivt och efter en bedömning i det enskilda fallet.

I förevarande fall framgår det av de beslut som anstalten Mariefred har fattat avseende avskildhetsplaceringen att den beslutade sekundbevakningen ska verkställas genom kameraövervakning. Detta är inte en vedertagen bevaknings- eller tillsynsnivå i Kriminalvården varken avseende ständig tillsyn eller 15 minuters tillsyn. Kamera ska endast användas som komplement i dessa fall, som beskrivet ovan.

På anstalten Mariefred genomförs kameraövervakningen på så sätt att en personal ständigt övervakar den kameraskärm där bildupptagningen från kameran visas. Personalen befinner sig i centralvakten som är belägen i ett annat hus i förhållande till den intagne. För att nå den intagne krävs att man förflyttar sig genom flera stängda och låsta dörrar samt grindar. Detta i sig är ett hinder för att säkerställa ett omedelbart ingripande vid en eventuell incident. I detta fall bedömer regionen att man på anstalten Mariefred därmed inte har utövat någon bevakning, i den meningen, över den intagne som har haft till syfte att förhindra den intagne att skada sig själv. Man har däremot övervakat den intagne genom kamera dygnet runt.

Övervakningen har dokumenterats noggrant, dock har man inte använt sig av den av Kriminalvården framtagna ”tillsynsplan”. Anstalten har under tiden den intagne varit placerad i avskildhet noggrant dokumenterat de iakttagelser man gjort. Detta har dokumenterats för hand på lösblad och har åtminstone skett från den 24 november 2012 – 7 januari 2013. Av dokumentationen framgår i princip varje enskild rörelse som den intagne gjort, någon direkt faktisk kontroll av den intagnes sinnesstämning i kontakt framkommer dock inte.

Gällande bevakningsgraden har den inte varierat över tid enligt tillgänglig dokumentation samt inhämtad information från anstalten. Under avskildheten har dock AA erbjudits lättnader i form av bland annat samsittning, promenad och träning med andra intagna.

AA har under den förevarande avskildhetsperioden blivit bedömd av läkare vid fem tillfällen. Av bedömningarna framgår det att inget hinder för fortsatt avskildhet har förelegat.

Kriminalvården region Mitts bedömning

Med begreppet sekundbevakning avses att en intagen står under ständig bevakning utförd av en personal som är ständigt närvarande eller i direkt anslutning till den som övervakas. I detta fall bevakades den intagne genom kameraövervakning under tiden han var placerad i avskildhet.

Kameraövervakningen varierade inte över tid utan skedde ständigt under tiden han var placerad i aktuellt bostadsrum, den har omprövats var tionde dag i samband med att avskildheten som sådan har omprövats. Övervakningen har noggrant dokumenterats genom att den intagnes förehavanden under avskildheten har noterats. Dokumentationen har dock inte skett på av Kriminalvården framtagna blankett för ändamålet (tillsynsblad).

AA gavs möjlighet att kommentera remissvaren.

Bedömning

Inledningsvis vill jag framhålla att JO:s granskning är av rättslig art och avser främst en kontroll av att myndigheterna har följt de regler som gäller för förfarandet. JO kan inte ändra eller upphäva ett beslut som en myndighet har fattat. Således brukar inte JO ta ställning till om ett beslut är riktigt i sak. Det gör att jag inte kommer att göra några uttalanden om huruvida det varit korrekt av anstalten Mariefred att placera AA i avskildhet.

Av utredningen framgår att AA placerades i avskildhet efter självskadehandlingar och att han därefter var avskild under drygt åtta veckor. Under hela denna tid stod han under tillsyn ("sekundbevakning") via kameraövervakning. Kriminalvårdens möjligheter att övervaka intagna via kamera, i samband med placering i avskildhet, har tidigare varit föremål för JO:s prövning. I JO:s ärende med dnr 2286-2002 aktualiserades frågan om kameraövervakning vid anstalten Ystads avskildhetsavdelning. I sitt yttrande till JO uttalade Kriminalvårdsmyndigheten Ystad bl.a. följande.

Kameraövervakningen är inte en ersättning för personal i de fall det anses finnas behov av punktbevakning. Sådan bevakning hanteras på gängse sätt. Kameraövervakningen är dock en resurs i de fall intagen i observationsrummet på annat sätt är orolig, vilket är vanligt. Övervakningen är i dessa fall en extra trygghet och skydd för intagens egen säkerhet under avskildhetsplaceringen. Kameraövervakningen är dessutom ett extra skydd för personal som skall öppna för den intagne.

I beslut den 17 december 2003 uttalade JO bl.a. följande.

Som Kriminalvårdsstyrelsen och kriminalvårdsmyndigheten har anfört är den aktuella kameraövervakningen inte av det slaget att det krävs tillstånd enligt lagen (1998:150) om allmän kameraövervakning. Någon anmälan enligt nämnda lag krävs inte heller. Jag delar Kriminalvårdsstyrelsens uppfattning att intresset av kameraövervakning i de situationer som kriminalvårdsmyndigheten har pekat på väger tyngre än hänsyn till den intagnes integritet.

Det sagda kan sammanfattas med att kameraövervakning i samband med avskildhet kan användas som enda övervakningsåtgärd när den intagne uppvisar ett oroligt beteende, utan att utgöra en direkt fara för sig själv. Om anstalten däremot gör bedömningen att det finns en risk för självskadebeteende så ska övervakningen ske antingen genom ständig tillsyn ("sekundbevakning") eller tillsyn var femtonde minut genom rondering. Den senare övervakningsmetoden kan kompletteras med kameraövervakning. Båda dessa metoder bygger på att den personal som ansvarar för tillsynen befinner sig i anslutning till det rum, där den intagne vistas, under delar av eller hela den tid som tillsynen fortgår. Vid s.k. ständig tillsyn är avsikten med personalens närvaro bl.a. att denna ska kunna ingripa och hindra den intagne från att skada sig själv.

Det ligger i sakens natur att ständig tillsyn är en mycket ingripande och integritetskränkande åtgärd mot den intagne. Sådan tillsyn bör därför bara förekomma om bedömningen görs att det finns en överhängande risk för självskadehandlingar. Vidare åligger det den som fattat ett sådant beslut att kontinuerligt pröva om den akuta situation, som föranlett beslutet om tillsyn,

kvarstår eller om den intagnes tillstånd kan övervakas på ett mindre ingripande sätt.

Av Kriminalvårdens yttrande framgår att syftet med att hålla AA under tillsyn genom kameraövervakning var att hindra honom från att begå nya självskaehandlingar. Det framgår vidare av yttrandet att den personal som hade ansvaret för övervakningen befann sig i en annan byggnad och att de därmed var förhindrade att göra ett omedelbart ingripande vid en eventuell självskaehandling. I fråga om en allvarligt menad självskaehandling kan någon eller några minuter utgöra skillnaden mellan liv och död. Det sagda innebär att den tillsyn som anstalten förordnat om riskerat att bli meningslös. Jag är mycket kritisk till att anstalten – trots att man gjort bedömningen att det förelegat en risk för självskaehandling från AA:s sida – valt att genomföra tillsynen på sådant sätt.

Med beaktande av vad som framkommit i Kriminalvårdens yttrande saknar jag anledning att kommentera AA:s övriga klagomål mot anstalten. Jag konstaterar endast att utredningen inte ger skäl till kritik eller någon annan åtgärd.

Ärendet avslutas.